

Анна С. Кушнерук

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ УТВОРЕНЬ У ПРОМИСЛОВОСТІ: СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ, ФОРМИ

У статті досліджено сутність, принципи, основні форми корпоративних утворень у промисловості. Виявлено відсутність позитивних структурних змін у вітчизняній промисловості внаслідок нехтування закономірностями структурних змін в економічних системах. Доведено, що корпоративні утворення є системами зі складною структурою; суб'єкти, засновані на відокремленій від управління колективній власності учасників, делегуванні прав на управління; соціально-економічні системи, утворені шляхом інтеграції суб'єктів та засобів здійснення діяльності на основі особистого інтересу, злиття, поглинання, засвоєння. Синергетичний ефект корпоративного утворення досягається через накопичення капіталу, диверсифікації виробництва, розподілу ризиків, взаємодію структурних підрозділів.

Ключові слова: корпоративне утворення; організаційні форма та структура; економічна система.

Табл. 2. Літ. 18.

Анна С. Кушнерук

ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ КОРПОРАТИВНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ: СУТЬ, ПРИНЦИПЫ, ФОРМЫ

В статье исследованы суть, принципы и основные формы корпоративных образований. Показано отсутствие положительных изменений в структуре отечественной промышленности вследствие игнорирования закономерностей развития и структурных изменений экономических систем. Доказано, что корпоративные образования – это системы со сложной структурой; это субъекты, образованные в результате коллективной собственности участников; делегирование прав на управления; социально-экономические системы, образованные путём интеграции субъектов и средств проведения деятельности на основе личного интереса, слияния и поглощения. Синергетический эффект от корпоративного образования достигается через накопление капитала, диверсификацию производства, распределение рисков, взаимодействие структурных подразделений.

Ключевые слова: корпоративное образование; организационная форма и структура; экономическая система.

Anna S. Kushneruk¹

FUNDAMENTALS OF CORPORATE STRUCTURES FORMATION IN INDUSTRIES: ESSENCE, PRINCIPLES AND FORMS

The article studies the essence, principles and major forms of corporate structures. Absence of positive changes in the structure of national industries is demonstrated as a result of ignoring the regularities and logic of development and structural changes in economic systems in general. It is grounded that corporate formations are the systems with complex structures; the entities created the basic of collective ownership of participants and delegation of management rights. These socioeconomic systems are established through integrating subjects and activities based on personal interest, as well as mergers and acquisitions. Synergy effect from corporate formation is achieved through capital accumulation, production diversification, risks distribution and cooperation between the structural units.

Keywords: corporate formation; organizational forms and structure; economic system.

¹ National Academy of Management, Kyiv, Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку ринкової економіки в Україні проходить в умовах змін корпоративних форм у промисловості та власності їх учасників шляхом подальшої приватизації, реформування й акціонування підприємств. В Україні критичний рівень недержавної власності сформовано в процесі приватизації, проте ситуація в країні істотно не змінилася.

Аналіз останніх досліджень. Як свідчить практика розвинених зарубіжних країн, корпоративний сектор економіки спроможний наблизити промисловість до формування високоефективного виробництва та структурних змін в економіці. В економічній літературі корпоративному підприємству, організації та управлінню в корпоративних утвореннях приділено достатньо уваги. Проблеми та особливості організації корпоративних утворень досліджували С.А. Алієв [2], А.А. Берл [14], В.І. Голіков [4], Дж.Р. Кемберлі [17], Д. Лестер [18], Б.З. Мильнер [9], А.В. Сірко [10], С.І. Соколенко [11], Л.І. Федулова [7]. Останні дослідження виділяють трансформацію форм власності в промисловості в економічну категорію, яка характеризує процес перетворення економічної структури та супроводжується зміною елементів, властивостей, обмежень, критеріїв. У теоретичному аспекті корпоративні утворення сьогодні розглядаються як форми організації, що є складними економічними об'єктами та особливим інститутом економічної системи з ознаками юридичної, фінансової й організаційної самостійності.

Невирішені частини проблеми. Результати проведених пошукових досліджень сприяли розумінню того, що темпи формування корпорацій, які спроможні створити критичний рівень зрушень в економіці, не призвели до істотних позитивних структурних змін у вітчизняній промисловості. Промисловість України сьогодні вимагає пошуку нових шляхів вирішення проблем, у т.ч. на основі формування різноманітних корпоративних утворень.

Метою дослідження є узагальнення відомих та аналіз нових форм організації корпоративних утворень у промисловості України на етапі подальшої приватизації, реформування й акціонування галузевих підприємств.

Основні результати дослідження. Корпоративні утворення (корпорації) як головні елементи сучасної економічної системи виникають та трансформуються на підставі об'єктивних законів розвитку економіки та процесів глобалізації.

«Корпорація» являє об'єднання фізичних або юридичних осіб, пов'язаних конкретною єдиною метою, наприклад, отримання економічної вигоди, захист інтересів, подолання трансакційних витрат ринку. За класичним економічним підходом [8; 14], корпорація є формою організації підприємницької діяльності, яка передбачає пайову участь у власності, володіння юридичним статусом та правом делегування функцій управління професійним менеджерам, котрі працюють за наймом. Таким чином, в економічному сенсі корпорація за сутністю є господарським суб'єктом, заснованим на відокремленій від управління колективній власності фізичних та юридичних осіб з делегованим правом ухвалення та здійснення управлінських рішень.

На початок перебудови національного господарства корпоратизація в промисловості проходила традиційним шляхом об'єднання вкладників в організаційно-правові форми командитних товариств, відкритих та закритих

акціонерних товариств [7; 10]. Очевидно наслідком того, що способи й методи, які використовувалися при формуванні корпоративного сектору в Україні, були далекі від еволюційних, приватизація не привела до бажаних результатів та економічного зростання. Як відомо [10; 11], в основі процесів трансформації національної економіки використані не об'єктивні закономірності структурних змін економічних систем, а процеси поділу державної власності шляхом приватизації. Звичайно, є позитивні зрушення в рівні розвитку сучасної економічної системи України в результаті процесів трансформації, зокрема, зростання обсягу ВВП, зменшення рівня інфляції (за виключенням останніх двох років), підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і товарів, акумуляції капіталу та його ефективного перерозподілу між галузями та секторами виробництва. Проте важливим негативним чинником вибраного шляху трансформації економіки в Україні стала відсутність синергетичного ефекту в економіці, галузях промисловості та корпоративних утвореннях, а структурні зміни виявилися дискретними.

У сучасному вимірі корпорації розглядаються як бізнес-групи або об'єднання юридичних осіб, які включають фінансові, виробничі, торговельні та управлінські ланки. Метою сучасних корпорацій є розробка політик та стратегій інтеграції виробництва, здійснення спільної діяльності у сферах НДДКР, залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності, стійкого розвитку партнерських зв'язків тощо.

Відповідно до [2; 5], необхідною умовою організації сучасних корпоративних утворень у промисловості є наявність комерційних бізнес-організацій серед учасників, метою яких є отримання прибутку. Учасники промислових корпоративних утворень взаємодіють між собою (в окремих випадках – діють як єдине ціле), а їх діяльність координується центром ухвалення рішень, наприклад, юридичною особою або групою фізичних осіб. Завдяки об'єднанню зацікавлених суб'єктів і ресурсів корпоративне утворення як форма організації спільної діяльності забезпечує можливість розвитку соціальних відносин. Основою формування корпоративних утворень доцільно вважати право приватної власності фізичних та юридичних осіб, що дає можливість добровільно та вільно розпоряджатися майном у грошовій і натуральній формах.

Таким чином, корпорація за своєю сутністю є соціально-економічною системою, утворення якої призводить до інтеграції суб'єктів і засобів здійснення господарчої діяльності на засадах особистого інтересу, злиття, поглинання, засновництва, угод та організаційно й економічно відрізняється від суб'єктів-учасників, яких вона об'єднує.

В Україні під поняттям «корпорація», на нашу думку, доцільно розуміти будь-яке акціонерне товариство або інші форми корпоративних утворень, які можуть складатися з різнорідних суб'єктів та не мати єдиних стандартів внутрішнього управління. Зауважимо, що, за даними [4], в Україні переважають невеликі корпорації (в основному у формі акціонерних товариств), акціонери володіють незначними частками власності.

Зауважимо, що, за даними [9; 13], до особливостей класичної корпорації як соціально-економічної системи та розвиненої форми підприємницької організації доцільно віднести:

- володіння власністю (акціонерною або майновою);
- наявність статусу юридичної особи, який дає право виступати учасником цивільного процесу;
- правова обмеженість відповідальності учасника за зобов'язаннями корпорації;
- відособленість та незалежність від інших суб'єктів, що призводить до індивідуалізації та ідентифікації в зовнішньому оточенні;
- самостійність юридичної особи в ухваленні рішень;
- наявність власних інтересів, які можуть не співпадати з інтересами учасників (власників, менеджерів, працівників);
- комерційний характер діяльності;
- об'єднання учасників через розподіл та узгодження інтересів за допомогою вищого органу на основі майнового контролю або договору.

Таким чином, корпорація за сутністю є комерційною організацією, в якій власність відокремлена від управління, вона отримує статус юридичної особи під час державної реєстрації і заснована на об'єднанні капіталів з метою здійснення соціально корисної діяльності.

У побудові економічного управління корпоративним утворенням виділяють два основні принципи [5; 17]:

- корпоративна структура утворення є об'єднанням індивідуальних капіталів у цілісній системі корпоративного капіталу, що дозволяє обґрунтувати економічні рішення на основі капіталізації корпорації (оцінювання капіталу на основі майбутніх доходів та аналізу міри стійкості при їх отриманні);
- корпоративна структура утворення має внутрішню особливу організацію, яка розвивається за прийнятою логікою та політикою, що визначає специфіку економічних взаємин між учасниками.

Корпоративні утворення мають системний характер, складну структуру з низкою особливостей [4; 13; 16]. Серед них, на нашу думку, доцільно виділити такі:

- організаційно-правові структури є впорядкованими сукупностями юридичних осіб (учасників), які мають правовий статус, визначений законами України, та організаційно-правову форму;
- структурні рішення, реалізовані в корпоративних утвореннях являють собою взаємозв'язаний набір елементів (підрозділів), що здійснюють певну виробничу, комерційну, дослідну, логістичну та іншу діяльність;
- організаційні структури корпоративних утворень формують системи функціонально та ієрархічно пов'язаних управлінських посад;
- структури корпоративних утворень можуть формувати необхідне коло взаємопов'язаних бізнес-одиниць і бізнес-процесів;
- структура майна корпоративних утворень формується шляхом розподілу власності та корпоративних активів;
- фінансові структури корпоративних утворень формують складні системи взаємозв'язку капіталу, інвестицій, інвесторів, позичальників та кредиторів;
- соціальні структури корпоративних утворень визначаються кадровою політикою та системою особистих взаємовідносин у колективах.

Важливо зауважити, що сучасні корпоративні утворення прийнято розрізняти за засадничими принципами діяльності. По-перше, корпоративні утворення, як ринкові економічні системи, орієнтовані на максимізацію прибутку, ринкову та територіальну експансію. Вони можуть бути поділені на [6; 10; 18]:

- індустріальні корпоративні утворення, що функціонують у традиційних галузях та припускають використання звичайних робітників (успіх таких корпоративних утворень визначається зусиллями власників і компетенцією менеджерів, а організаційна єдність – адміністративною та матеріальною залежністю суб'єктів);

- постіндустріальні корпоративні утворення, що діють в інтелектуальній сфері (сфері інновацій та високих технологій) і використовують фахівців високої кваліфікації (успіх залежить від зацікавленості та створення певних умов для фахівців, зусиль власників і компетенції менеджерів);

- креативні корпоративні утворення, засновані на партнерстві творчих осіб, єдності їх поглядів, переваг та цінностей (успіх, стійкість та процвітання не залежать від матеріальних чинників), а цілі та діяльність можуть виходити за межі економічної доцільності, учасники утворень вимагають певної свободи в підпорядкуванні, а власники мають бути готові до прийняття соціальної відповідальності за їх організацію та діяльність.

По-друге, неринкові корпоративні утворення з ієрархічною структурою побудови, здебільшого виключені з конкурентної боротьби, орієнтовані не на комерційну прибутковість, а на досягнення конкретних цілей, у т.ч. поставлених державою. За даними [3; 6], такі утворення не сприйнятливі до досягнень науково-технічного прогресу, спроможні досягти кількісних складових успіху у вузьких сферах діяльності (за винятком оборонних підприємств) за рахунок значних інвестицій. До особливостей побудови таких корпоративних утворень доцільно віднести:

- вертикальну (ієрархічну) побудову;
- горизонтальні корпоративні утворення у вигляді сукупності команд, які утворюють горизонтальні технологічні ланцюжки, очолювані групами фахівців та керовані професійною командою менеджерів.

Основною метою організації корпоративних утворень у промисловості доцільно вважати прагнення підприємств до синергетичного (витратного або ринкового) ефекту під впливом 3 основних чинників:

- склад учасників корпоративного утворення;
- характер взаємодії учасників корпоративного утворення;
- організаційна структура та управління суб'єктами, які входять до корпоративного утворення.

При цьому синергетичний ефект корпоративного утворення досягається шляхом накопичення капіталу, диверсифікації виробництва, розподілу ризиків, наявності стабільних спільних постачальників, рівня взаємодії структурних підрозділів та управління [11; 15].

Необхідність у великих корпоративних утвореннях у національній економіці обґрунтовано наступними чинниками [5; 6; 15]:

- спроможністю корпоративних утворень до залучення капіталу під великі проекти та активізації інвестиційних процесів;

- інституційна основа для формування інтегрованих структур у галузях промисловості;
- наявний потенціал зростання для освоєння нових технологій;
- здатність реалізації інвестиційно-інноваційних процесів;
- високий рівень розвитку соціального потенціалу;
- компетенції для прискореної структурної перебудови національної економіки.

Виходячи з наявних чинників, формування великих корпоративних утворень доцільно стимулювати на державному рівні з урахуванням зовнішньоекономічних обмежень, зокрема, шляхом активізації процесів реструктуризації галузей промисловості в поєднанні із санацією підприємств у цих та суміжних галузях. З іншого боку, системний підхід до організації структури та управління в корпоративних утвореннях є способом формування взаємозв'язку окремих складових в єдину комплексну систему.

Форми корпоративних утворень визначаються законодавством та розрізняються в різних країнах. Доцільно розглянути види корпоративних утворень, найбільш поширені в економічно розвинених країнах світу (табл. 1).

Таблиця 1. Форми організації корпоративних утворень та їх характеристики*

Форма організації	Характеристика корпоративних утворень
Закрите акціонерне товариство (ЗАТ)	Корпоративне утворення, акції якого розподілені тільки серед учасників (засновників та акціонерів). Учасники не відповідають за зобов'язаннями ЗАТ та поділяють ризик збитків у межах вартості акцій, які їм належать.
Відкрите акціонерне товариство (ВАТ)	Корпоративне утворення, яке має право проводити відкриту підписку та вільний продаж випущених акцій. Акції надають право власникам на отримання частини прибутку ВАТ у вигляді дивідендів за підсумками року.
Картель	Корпоративне утворення підприємств однієї галузі, об'єднаних з метою проведення спільної комерційної діяльності (регулювання ціни та обсягу продажу). При цьому підприємства зберігають права на власні активи, юридичну, фінансову та господарську самостійність.
Синдикат	Корпоративне утворення, яке створюють для здійснення продажу продукції через єдиний збутовий центр, організований у формі ВАТ, ЗАТ або ТОВ. Учасники синдикату зберігають право на юридичну та комерційну самостійність.
Трест	Корпоративне утворення підприємств, об'єднаних в єдиний виробничий комплекс, не мають юридичної та господарської самостійності. У формі тресту об'єднують підприємства й корпоративні утворення, які здійснюють послідовні рівні технологічних процесів обробки.
Холдинг	Промислові корпоративні утворення, які створюються як комплекси в галузях промисловості. Підприємства, які входять до холдингу, зберігають право на юридичну й господарську самостійність при вирішенні питань, що не відносяться до функцій холдингу.
Концерн	Корпоративне утворення, що поєднує утворені групи самостійних підприємств для спільного виробництва, фінансування, патентування, ліцензійних угод. Концерн повністю контролює діяльність підприємств, які входять у корпоративне утворення.

* узагальнено та опрацьовано за даними [1; 7; 12; 18].

До даних табл. 1 доцільно зауважити, що в економічній літературі [7; 12] розглядається два види холдингових корпоративних утворень:

- «чистий» холдинг, який виконує тільки управлінські та фінансові функції;
- змішаний холдинг, що додатково організовує підприємницьку діяльність (виробничо-торговельну, кредитно-фінансову тощо).

Для здійснення контролю над підприємствами холдинги (материнські організації) використовують системи пайової участі в акціонерному капіталі підприємств. Холдинг спроможний забезпечити повний контроль за дочірніми підприємствами, оскільки, володіючи 51% їх акцій, чинить вирішальний вплив на їх діяльність. Купуючи контрольні пакети акцій підприємств, холдинги отримують право на призначення представників у ради директорів та органи управління підконтрольних підприємств.

Доцільно також відмітити, що в процесі глобалізації світової економіки більшість національних корпоративних утворень трансформуються в транснаціональні корпорації (ТНК) та здійснюють міжнародні операції. При цьому холдингова організація структури управління корпоративних утворень, створених у формі ТНК, виявляється найбільш доцільною, оскільки дозволяє здійснювати прямий контроль за зарубіжними підприємствами (філіями).

Також доцільно відмітити, що у великих промислових програмах найчастіше використовують форму корпоративних утворень у вигляді фінансово-промислових груп (ФПГ) [2; 11]. Такі корпоративні утворення являють собою об'єднання одного або декількох банків з промисловими, торговельними, кредитними, дослідними та іншими підприємствами. При цьому банки розпоряджаються грошовим капіталом підприємств, які входять до ФПГ та координують сфери їх діяльності. В Україні форма ФПГ використовується з метою:

- організації взаємодії промислового, торговельного та банківського капіталів;
- структурної перебудови економіки та реалізації стратегії економічного зростання;
- використання фінансового капіталу в реалізації інвестиційних та інноваційних програм;
- підвищення рівня конкурентоспроможності в середовищі великих зарубіжних фірм на внутрішньому та зовнішньому ринках за рахунок раціональнішого управління ресурсами.

Виходячи з [3; 11; 15], корпоративні утворення за рівнем самостійності підприємств, котрі входять в об'єднання, можна поділити на 3 основні групи (табл. 2).

Таким чином, концерни та фінансово-промислові групи в сучасних умовах глобалізації та перманентних криз світового господарства є найбільш стійкими та потужними формами корпоративних утворень завдяки повному контролю в управлінні фінансовими потоками.

Висновки:

1. Виявлено відсутність позитивних структурних змін у вітчизняній промисловості внаслідок нехтування закономірностями структурних змін в економічних системах.

Таблиця 2. Ступінь самостійності та форми організації корпоративних утворень*

Ступінь самостійності	Форми організації та характеристики корпоративних утворень
Децентралізована незалежна	Учасники корпоративних утворень повною мірою зберігають незалежність і права, а структура за рівних прав учасників має симетричний характер. До такої форми організації корпоративних утворень відносять: асоціації (союз, ліга, гільдія), картелі та консорціуми.
Децентралізована частково залежна	Корпоративне утворення – об'єднання частково залежних підприємств. Учасники взаємодіють за визначеним обсягом діяльності та зберігають автономію у сфері управління. Структура таких утворень має симетричний характер. До такої форми організації корпоративних утворень відносять ФПГ та синдикати.
Децентралізована залежна	Корпоративні утворення є об'єднання взаємозалежних учасників з делегуванням частини функцій управління. При цьому втрачається самостійність учасників у сфері управління, а структура за різних прав учасників має несиметричний характер. До такої форми організації корпоративних утворень відносять: трест, концерн та холдинг.

* узагальнено та опрацьовано за даними [3; 11; 15].

2. Визначено, що корпоративні утворення засновані на відокремленій від управління колективній власності фізичних та юридичних осіб з делегованим правом ухвалення та здійснення управлінських рішень.

3. Доведено, що корпоративні утворення за сутністю є соціально-економічними системами, утворення яких призводить до інтеграції суб'єктів та засобів здійснення господарської діяльності на засадах особистого інтересу, злиття, поглинання тощо.

4. Синергетичний ефект корпоративного утворення досягається на основі накопичення капіталу, диверсифікації виробництва, розподілу ризиків, рівня взаємодії структурних підрозділів та управління.

5. Доведено, що корпоративні утворення за сутністю – це комерційні організації, в яких власність відокремлена від управління, вони отримують статус юридичної особи з часу державної реєстрації засновані на об'єднанні капіталів для здійснення соціально корисної діяльності.

6. Доведено, що концерни та фінансово-промислові групи в сучасних умовах глобалізації світового господарства є найбільш стійкими та потужними формами корпоративних утворень завдяки повному контролю в управлінні та фінансових потоках.

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 №514-VI // zakon.rada.gov.ua.
2. Алиев С.А. Факторы рыночной активности корпоративных структур и их влияние на систему управления // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – №3. – С. 65–71.
3. Архангельский В.Н., Смирнов А.С., Чичканов В.П. Экономика корпораций: Учеб. пособие. – М.: РАГС, 2009. – 524 с.
4. Голюков В.І. Корпоративізм та корпоративні відносини як основа поєднання соціальних інтересів // Економіка і прогнозування. – 2002. – №2. – С. 69–75.
5. Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество. Избранное. – М.: Эксмо, 2008. – 1200 с.
6. Кибенко О.Р. Европейское корпоративное право на этапе фундаментальной реформы. – М.: Страйд, 2010. – 432 с.

7. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / За ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової. – К.: УкрІНТЕІ, 2007. – 812 с.
8. *Маршалл А.* Основы экономической науки / Предисл. Дж.М. Кейнс; Пер. с англ. В.И. Бомкина, В.Т. Рысина, Р.И. Столпера. – М.: Эксмо, 2007. – 1039 с.
9. *Мильнер Б.З.* Теория организации: Учебник для вузов. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Инфра-М, 2008. – 864 с.
10. *Сірко А.В.* Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. – К.: Імекс, 2004. – 413 с.
11. *Соколенко С.И.* Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. контекст. – К.: Логос, 2002. – 648 с.
12. *Шуткина И.С.* Холдинги: правовое регулирование и корпоративное управление. – М., 2008. – 276 с.
13. *Adizes, I.* (1990). Corporate lifecycles: how and why corporations grow and die and what to do about it. Englewood: Prentice Hall. 384 p.
14. *Berle, A.A., Means, G.C.* (1932). The Modern Corporation and Private Property. New York: The MacMillan Company. 380 p.
15. *Frisen, N., Anderson, T.* (2004). Interaction for lifelong learning. British Journal of Education Technology, November.
16. *Hammer, M., Champy, J.* (1993). Reengineering the corporation: a manifest of business revolution. New York: Harper Business. 223 p.
17. *Kimberly, J.R., Miles, R.H.* (1980). The organizational life cycle: issues in the creation, transformation, and decline of organizations. Proquest Info & Learning. 492 p.
18. *Lester, D., Parnell, J.A.* (2002). Aligning factors for successful organizational renewal. The Leadership and Organization Development Journal, 23(2): 60–67.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2015.